

Vägen till ett annat

| av Olof Ehrenkrona

1970-talets vänstervåg ebbade ut när verkligheten inte ville anpassa sig till politiken. I två decennier har det i stället varit moderaterna som styrt politikens förnyelse. Men nu riskerar man att upprepa vänsterns misstag och vända sig inåt, mot partiets behov, istället för utåt, mot väljarnas.

VISSA TELEFONSAMTAL är lättare att komma ihåg än andra. Som när jag blev uppringd av dåvarande statssekreteraren i finanssen, Urban Bäckström. Han ville höra min bedömning i en fråga som just då bereddes i departementet. Det gällde ett förslag att slopa förmögenhetsskatten och hur det skulle kunna påverka utsikterna i den förestående valrörelsen. Helt ovetande om att skatteministern Bo Lundgren umgicks med sådana planer och ganska överraskad bad jag om några timmars betänketid för att fundera igenom saken.

Att regeringen riskerade att förlora på saken var tämligen uppenbart. Socialdemokraternas problemformuleringsprivilegium – inte minst i medierna – i fördelningsfrågorna var inte bara obrutet. Det kunde dessutom förväntas växa sig starkare än någonsin under intryck av de kraftiga besparingar i statsutgifterna som var nödvändiga för att hantera budgetunderskottet.

I politikens tillväxtdimension var bilden däremot annorlunda. Här hade regeringen ett betydligt starkare förtroende. Frågan var om förmögenhetsskattens avskaffande skulle kunna motiveras som en tillväxtreform eller om kritiken av dess fördelnings-effekter skulle ta över?

Jag var genuint tveksam till vad som var rätt. Förlorade vi valet skulle vi ju också förlora alla möjligheter att driva sakfrågan. Men att avskaffa förmögenhetsskatten – och arvsskatten – var ett viktigt led i en strategi för att bromsa flykten av kapital och investeringar från Sverige. Och i den djupa nedgång som Sverige var efter 1970- och 1980-talens devalveringsdrivna vanskötsel av ekonomin, var det nödvändigt att återställa de tillväxtskapande drivkrafterna.

VALFÖRLUST OCH ÅTERTÅG

Hur det sedan slutade vet vi. Fyrpartiregeringen förlorade valet och socialdemokraterna inledde ett skattepolitiskt återtag. Gradvis leddes vi tillbaka in i det ”per-versa” skattesystem som den dåvarande socialdemokratiska finansministern Kjell-Olof Feldt hade försökt få sitt parti att överge. De mest tillväxtfientliga skatterna permanentades medan fördelningspolitiken perverterades ytterligare genom att vissa skattebetalare med stora förmögenheter befriades från förmögenhetsskatt. Det var priset för att de skulle stanna kvar med sina företag i Sverige. Samtidigt tvingades vanliga pensionärer att sälja sina hem när fastighetstaxeringen drev upp förmögenhetsvärdena.

Socialdemokraterna hade återinfört skattefrälset, en skattebefrielse grundat på dynastiskt ägande i utbyte mot att de som erhöll skatteprivilegierna mobiliserade sina resurser till välfärdsstatens försvar. Men för socialdemokraterna fanns ingen annan möjlighet så länge de vägrade att medverka till ett allmänt

sänkt skattetryck. I en öppen ekonomi är det svårt för att inte säga omöjligt att i längden upprätthålla mer ogynnsamma skattevillkor på rörliga skattebaser – finansiellt kapital och humankapital – än andra länder. Och därför blev det nödvändigt att maximera uttaget från orörliga skattebaser som fastigheter och lågutbildade utan alternativ arbetsmarknad.

I längden är detta naturligtvis ingen hållbar politik eftersom den saknar stöd i medborgarnas känsla för vad som är rättvist. Under det knappa decennium som har gått sedan regeringsskiftet 1994 har socialdemokraterna därför tvingats allt närmare den omprövning som för ett par veckor sedan signalerades i den Edinska utredningens förslag att slopa arvs- och förmögenhetsskatterna.

”Mönstret är detsamma i hela Europa med en vänster som blickar tillbaka och vill bevara och en liberalkonserverativ höger som ser framåt och vill förändra.”

Sverige

Ett kärt tema på valaffischer (1946 och 1960).

Om socialdemokraterna orkar fullfölja LO-ekonomens tankegångar skulle det således ha tagit ungefär ett decennium, att bryta upp från den fördelningspolitiska tradition som har dominerat efterkrigstiden och varit en av de viktigaste drivkrafterna bakom den svenska tillväxtekonomin nedgång och fall.

ROCKADEN

Skattebasutredningens förslag har därmed blivit en av många bekräftelser på hur initiativet i samhällsomvandlingen till sist har gått över till borgerligheten och på socialdemokraternas svårigheter, alltsedan 1970-talets offensiv mot marknadshushållningen, att stå emot ett förändringstryck som inte har gått dess väg.

Givet den traditionella definitionen av konservatism är föreställningen om ett konservativt parti som under längre tid driver på samhällsomvandlingen långtifrån självklar. Det går att tänka sig enstaka avbrott i historien där ett samhälles konservativa grupperingar förmår att rida spärr mot utvecklingen eller t o m återta förlo-rad terräng. Men att under flera decennier driva fram samhällsomskapande reformer är någonting helt annat. Det förutsätter en förmåga att ifrågasätta det bestående och det förgångna samt positiva föreställningar om framtidens möjligheter som inte naturligen ingår i det konservativa idégodset.

I anslutning till moderaternas 100-årsjubileum, som

aspekt i den inledande uppsatsen, där forskningsprojektets ledare Torbjörn Nilsson behandlar Högerns vacklan mellan konservatism och liberalism. Han beskriver de förskjutningar längs den ideologiska skalan som framförallt under det sista kvartssekklet har gjort moderaterna allt mindre konservativa och allt mer liberala. Och han gör det bland annat genom att resonera om partiets förhållande till historien och utopin.

Nilsson visar hur Moderaternas liberala omorientering märks inte minst på deras framtidstro genuint positiva förhållningssätt till utvecklingen och på det sätt de har tagit – eller inte har tagit – historien till hjälp i agitationen. Bägge dessa aspekter är viktiga i en idéanalys av det slag som Nilsson gör och studeras tyvärr alltför sällan systematiskt. Ändå är det kanske just i dess avseenden som den politiska rockaden i västvärlden under 1900-talet sista decennier blir som tydligast.

Idag är det närmast en självklarhet att det ledande bevarandepartiet i svensk politik är socialdemokraterna och att moderaterna står för den mest radikala samhällsomvandlingen. Mönstret är detsamma i hela Europa med en vänster som blickar tillbaka och vill bevara och en liberalkonservativ höger som ser framåt och vill förändra. Men så sent som i början av 1970-talet var rollfördelningen alls inte lika entydig. Socialdemokraterna befann sig då ännu i slutet av sin skördetid och drev i Sverige under Olof Palmes ledning fram ett

inträffar 2004, pågår ett större forskningsprojekt om Högerns historia. Nu har de första uppsatserna nått trycket och getts ut under titeln, "Anfall eller försvar – högern i svensk politik under 1900-talet". Boken behandlar ett brett spektrum frågor som alla förtjänar att reflektera över. Men jag skall nöja mig med att beröra en

reformprogram som moderaterna – oftast ensamma – motsatte sig.

Det var först när väljarna började uppfatta att socialdemokraterna drog i väg i tangentens riktning och konsekvenserna för den enskildes frihet och ekonomins utveckling blev allt mer tydliga som moderaterna fick fäste för en förändringspolitik formad på grunderna av deras tidigare motstånd. Och det var i detta motstånd mot en samhällsutveckling som uppfattades ha gått om inte överstyr så åtminstone till överdrift, som ett nytt reformalternativ hämtade sin legitimitet.

TRE SKEDEN

Utvecklingen som lade grunden för moderaternas offensiv kan delas in i tre faser. Den första fasen kulminerade under 1970-talets första år och karakteriserades av att politiken syftade till att störa – eller ännu hellre förstöra – prisbildningen på en rad enskilda marknader. De mest kända exemplen är kredit- och bostadsmarknaderna där den helt sattes ur spel. Men också flera andra marknader reglerades sönder eller socialiserades. Dit hörde försäkringssparandet och privata tjänster inom vård, omsorg och utbildning. En administrativ, byråkratisk, resursfördelning ersatte marknadens allokering, vilket ofelbart ledde till brist- eller överskottsfenomen, köer eller tomma platser och allt mer pockande kvalitetsproblem.

Arbetsmarknaden var ett specialfall, eftersom den ända sedan seklets början hade styrts av avancerade priskarteller. Där flyttades nu positionerna fram genom att staten tog den ena partens parti, och drev fram en kostnadsexplosion som körde ekonomin i botten.

Om det första skedet hade handlat om ett systematiskt förstörelsearbete av ekonomins mikrostrukturer, präglades nästa skede av oförmågan att upprätthålla makroekonomisk balans. I spåren av de internationella valuta- och oljekriserna i början av 1970-talet uppstod allt större obalanser. Samtidigt bröts en tidigare ordning upp, där varje nation hade betraktat sin ekonomi som ett mer eller mindre slutet system. En fortsatt globalisering med växande handelströmmar och allt större och snabbare kapitalflöden ställde den nationella ekonomiska politiken inför nya utmaningar. Varje land måste nu ha ordning på inflation och utrikesbalans. Missköttes företags- och arbetsklimatet och den ekonomiska politiken, med makroekonomisk instabilitet som följd, blev resultatet valutakriser, räntechocker och underskottsproblem.

Skede nummer tre inleddes med Thatchers och Reagans revolutioner i Storbritannien och USA. Nu var det restauration som gällde, att återskapa tillväxtkraften i ekonomierna och för detta krävdes att marknaderna började fungera igen, inflationen knäcktes och den makroekonomiska stabiliteten återställdes.

Allmänna valmansförbundet bildades 1904.

SVERIGE – SÄMST I KLASSEN

Till stor del förlöpte utvecklingen parallellt i hela västvärlden under alla dessa tre skeden. Sverige var långt ifrån ensamt om att föröda produktionsvillkoren på mikroplanet. I många västeuropeiska länder gick socialiseringen av det privata näringslivet längre än hos oss. Inte heller var vi ensamma om att missköta våra nationella ekonomiska förhållanden. Och även vårt land påverkades av den marknadsekonomiska renässansen i England och USA.

Men det nya i bilden var att Sverige började avvika till det sämre under 1970-talet. Ända sedan 1930-talets depressionsår hade det varit tvärtom. Sverige hade en mer gynnsam utveckling än omvärlden. Det var också då som den svenska självbilden skapades, som i hög grad består än idag, att vi har en mer effektiv och rationell politisk beslutsprocess än andra.

Om denna självbild var riktig då kan naturligtvis diskuteras. Men idag är det i alla händelser ett ofrånkomligt faktum att Sveriges förlorade platser i välståndsligan har sin yttersta orsak i politiska missgrepp.

Länder som har haft att bekämpa liknande obalanser som Sverige, exempelvis Storbritannien, Holland, Irland och Danmark, har samtliga varit mer framgångsrika i att rätta till missgreppen. Danmark och England är ett föredöme, när det gäller reformer för att öka rörligheten på arbetsmarknaden. Storbritannien avreglerade finansmarknaderna och reformerade sina skatter med sådan framgång att man blev ett av världens mest attraktiva länder för utländskt finanskapital. Också Irland gjorde upp med ett skattesystem som hämmade produktion

och tillväxt och lyckades därigenom att få en rad spjutspetsföretag att etablera sig i landet. Nederländerna – slutligen – har långt mer framgångsrikt än Sverige tagit itu med socialförsäkringssystem som har löpt amok.

Det enda område där vi kan säga att Sverige är ett föredöme gäller pensionerna. Vi lyckades ju till sist slakta en av den svenska välfärdsstatens allra heligaste kor – ATP. Kanske kan vi också trösta oss med att Tyskland har varit ungefär lika oförmöglet som Sverige att få det politiska systemet att leverera de nödvändiga reformerna.

KRISEN SOM DRIVKRAFT

Medan kriserna under 1900-talets första hälft anfördes som starka motiv för att politisera ekonomin där marknaden syntes ha misslyckats, har kriserna under århundradets andra hälft lett till rakt motsatta slutsatser. Med en tredjedel av alla yrkesverksamma sysselsatta i stat och kommun och stora medborgargrupper beroende av det offentliga transfereeringar samt med offentliga utgifter och inkomster som väl överstiger hälften av BNP, är det svårt att bortse från politikens ansvar för levnadsstandardens svaga utveckling och ekonomisk stagnation. Och detta har sin betydelse när moderaternas förhållande till konservatismen och liberalismen skall definieras. I sin samhällskritik har moderaterna nämligen ett starkare drag av konservatism än i partiets reformprogram.

I samhällskritiken finns den pessimistiska synen på en utveckling som leder nationen i fördärvet. Stigande skatter, och ökade offentliga utgifter undergräver såväl det allmänna välbefindandet som den enskildes och hotar individens frihet. Den stora världens välfärdssystem invaderar den lilla världen och den sociala ingenjörskonsten ersätter den organiska utvecklingen på individens och familjens villkor.

Till en del finns paralleller med en motsvarande liberal samhällskritik, men bara till en del, eftersom 1900-talsliberalismen ofta varit en väl så stark förespråkare för den sociala ingenjörskonsten och offentliga försörjningssystem som vänstern.

Moderaternas kritik av det bestående handlar således i hög grad om en misstro mot utvecklingen dit den just nu leder oss. Det är först i nästa fas i tron på de egna lösningarna – med individens frigörelse som den blå tråden i det moderata programmet – som liberalismen med dess framtidstro och optimistiska människosyn tar överhanden. De uppblussande ekonomiska kriserna och den

långsiktiga men mer smygande stagnationen blev på så vis drivkraften bakom kravet på förnyelse och förändring.

I anslutning till detta är de historiska argumenten som under olika epoker har fått stötta agitationen av särskilt intresse. Nilsson berör dem ganska ytligt trots att de faktiskt säger mycket om moderaternas hållning till liberalismen och konservatismen. Vid sekelskiftet och fram till första världskriget hade kungar som Gustav II Adolf och Karl XII högkonjunktur.

När konservativa sökte sig bakåt för att finna Sveriges gloriösa förflutna landade man ofelbart i stormaktstiden eller i knät på Engelbrekt och Gustav Vasa. Ingen riktig konservativ skulle ha kommit på tanken att hylla Gripenstedt eller Louis De Geer för att de har drivit fram de stora liberaliseringsreformerna i mitten av 1800-talet.

Nästan åttio år senare lyfte Gösta Bohman och senare Ulf Adelsöhn, Carl Bildt och Bo Lundgren fram just dessa reformer som historiska förebilder. Stormaktstiden i alla ära, men när moderaterna idag skall peka på en svensk storhetstid så är det den industriella revolutionen under 1800-talet och det svenska undret under efterkrigsåren som resultatet av produktions-, handels- och samhällslivets frigörelse.

Det konservativa greppet att ta historien till bevis för att man har rätt används således alltjämt av moderaterna och knappast i min-

dre utsträckning idag än för 100 år sedan. Men den historia som lyfts fram är historien om hur Sverige förvandlades från en konservativ stat styrd av krigare och ämbetsmän till ett land där industriföretagare, bankmän och grosshandlare plötslig steg fram i ljuset.

Det ligger flera intressanta budskap inbäddade i denna givetvis något anpassade historiesyn. Det ena är att samhällsförändringen bejakas. Den konservativa tanken att det bestående är bra, eftersom det har vuxit fram ur det förflutna är utbytt mot en dynamisk utvecklingssyn. Det andra är det starka förord för social rörlighet som ligger i hyllningen till 1800-talets och 1900-talets framsteg. Här platsar inte den konservativa föreställningen om värdet av fasta sociala hierarkier.

REFORMINITIATIVET

Varken samhällskritik eller historiska hänvisningar räcker emellertid för att under längre tid bevara initiativet i den politiska utvecklingsprocessen. Missnöjespartier är ofta effektiva i sin samhällskritik men blir ändå inte sär-

”Socialdemokraterna hade återinfört skattefrälset, en skattebefrielse grundat på dynastiskt ägande i utbyte mot att de som erhöll skatteprivilegierna mobiliserade sina resurser till välfärdsstatens försvar.”

Växlande historiska förebilder: Johan August Gripenstedt eller Gustav Vasa?

skilt långlivade därför att de saknar lösningarna. Och historiska exempel är bra men de lider av den uppenbara bristen att vi inte kan upprepa historien.

Ett uthålligt politiskt initiativ har därför bara den som förmår att dominera debatten och få andra att förhålla sig till de egna förslagen. En samhällsdebatt som präglas av socialdemokraternas motstånd mot privatiseringar och skattesänkningar är därför en större framgång för moderaterna än en debatt där moderaternas motstånd mot socialiseringar dominerar agendan.

Sedan 1980-talets början har moderaterna haft vad som kan kallas för reforminitiativet. De har lyckats att bygga allianser och attrahera andra partier att följa med i deras riktning, något som socialdemokraterna tidigare var ganska ensamma om. Störst var utdelningen självfallet under den moderatledda regeringen 1991–1994, men även i opposition har moderaterna haft påfallande lätt att få åtminstone verbal uppslutning kring sina förslag. Beslutet att gå med i EU och den allmänna bekännelsen till vikten av att förbättra företagsklimatet är typiska uttryck för hur långt politiken har avlägsnat sig från 1960- och 1970-talets vänsteridéer.

Samtidigt är det en konst i sig att bevara initiativet. Med kravet att ständigt förnya sig och ligga steget före i att formulera morgondagens politik ökar också risken för att radikaliteten blir ett självändamål. Väljarna hänger inte med i den allt mer hetsiga jakten på nyhetsvärden. Detta fick vänstervågen att dö ut under 1970-talet och högeråven riskerar att gå samma öde till mötes om dess företrädare inte förmår att etablera ett reformprogram med en bred legitimitet.

Jakten på nya profilfrågor riskerar att leda till en marginalisering av agendan. Frågorna i politikens huvudfåra känns uttjatade och det är svårt att komma vidare

utan att hamna långt ut i tangentens riktning. Aktivisterna söker nya, av politiken obearbetade fält och glömmar bort att det måhända finns goda skäl till att de ligger i träda, eftersom det kanske är områden som inte alls skall inrangeras under politikens domäner eller också bara berör ett fåtal medborgare.

Den intressanta frågan framöver är därför om moderaterna förmår att återta initiativet efter valnederlaget eller om man kommer att gå samma väg som brittiska Tories? Risken är att valförlusten understryker tendensen till inåtvändhet som har funnits i den moderata debatten ända sedan slutet av 1990-talet. När ett parti blir självrefererande, d v s relaterar sina ställningstaganden till sig själv istället för till väljarnas eller landets behov, krav och intressen förlorar dess ståndpunkter också i relevans och så småningom försvinner också dess väljare.

Utvecklingen i moderaterna har stått och vägt under några år. Kommer partiet att klara av att förstärka sin förnyelseagenda för Sverige? Förmår det att identifiera moderniseringsbehovet på ett sätt som både svarar mot Sveriges reella problem och möjligheter och mot den enskildes uppfattning om vad som behöver ske för att just han eller hon ska få det bättre? En förutsättning för att lyckas med detta är att politiken diskuteras, ifrågasätts och formas med blickarna riktade utåt: Mot den värld som ska förändras och de människor som är de verkliga uppdragsgivarna.

Olof Ehrenkrona (ehrenkrona@hjärnverk.se) har arbetat i den moderata partiledningen och varit ledarskribent på Svenska Dagbladet. Han var planeringschef i statsrådsberedningen 1991–1994 och driver sedan 1994 Stockholms Hjärnverk AB. Hans senaste bok heter *Företagande & Frihet – 100 år med Stockholms Handelskammare*.